

«Η ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ»

‘Ο τίτλος με τὸν ὁποῖο διάλεξα νὰ ἐπιγράψω τὴν ἀνακοίνωσή μου, στοὺς ἀναγνώστες τῶν γραπτῶν τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ εἶναι παραπάνω ἀπὸ οἰκεῖος. Ἀπόσπασμα τῆς γνωστῆς διατύπωσης τοῦ ἀρχαίου κυνικοῦ φιλοσόφου καὶ κύριο νοηματικὸ τῆς στοιχεῖο («ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις»), ἀνακαλεῖται συχνὰ ἀπὸ τὸν Δημαρᾶ στὶς ζητήσεις του, ἐνίοτε μάλιστα ἡ παρουσία του γίνεται περισσότερο ἐμφαντικὴ. Ἀπαντᾷ στὰ βιβλία του καὶ ὡς ἐπικεφαλίδα ἢ τμῆμα τῶν περιεχομένων ὀλόκληρων κεφαλαίων, ὅπως π.χ. συμβαίνει στὸν Ἑλληνικὸ Ρωμαντισμὸ καὶ στὴν μονογραφία γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Παπαρηγόπουλο¹. Ἀναμφισβήτητα, ὁδηγὸς σ’ αὐτὴ τὴ χειραγώγηση τοῦ ἀναγνώστη τοῦ εἶχε σταθεῖ ὁ Κοραῆς².

«Ὁνομάτων ἐπίσκεψις». Ἐρευνα τῶν λέξεων. Τί εἶδους ἔρευνα; Ὁ Δημαρᾶς ξεκαθαρίζει τὰ πράγματα. Δὲν εἶναι γλωσσολόγος καὶ δὲν ἀπευθύνεται σὲ γλωσσολόγους. Οἱ γραμματοσυντακτικὲς καὶ ἐτυμολογικὲς θεωρήσεις, χωρὶς νὰ τοῦ εἶναι ξένες, δὲν τὸν ἀπασχολοῦν. Αὐτόν, ποῦ θέλει νὰ ὀνομάζεται φιλόλογος καὶ ἱστορικὸς τῶν ἰδεῶν, τὸν ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικὰ ἡ ἐννοιολογικὴ σηματοδότηση τῶν λέξεων μέσα στὴ διαχρονία, οἱ λέξεις-ἐννοιες ὡς μάρτυρες τῆς ἰδεολογίας καὶ τῶν συνειδήσεων τῶν ἀτόμων καὶ τῶν συλλογικῶν σωμάτων στὸν ἑλληνικὸ χωροχρόνο³.

1. Ἑλληνικὸς Ρωμαντισμὸς, Ἀθήνα 1985, σ. 335, Κ. Παπαρηγόπουλος, Ἀθήνα 1986, σ. 29¹ πβ. σ. 77.

2. Βλ. γράμμα πρὸς Ἀλέξ. Βασιλείου, 15.12.1811, Ἀλληλογραφία, ἐκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., τ. Ι', Ἀθήνα 1979, σ. 163, καὶ τὰ Προλεγόμενα τοῦ Πλουτάρχου, μέρος Δ', 1812, σ. ιβ' (στὴ Συλλογὴ τῶν Προλεγόμενων, 1833, σ. 495-96), ὅπου ὁ Κοραῆς διευκρινίζει ὅτι ἡ ρήση δὲν ἀνήκει στὸν Ἐπίκτητο, ἀλλ' ὅτι ὁ τελευταῖος τὴν φέρνει στὶς Διατριβές του «μαρτύριον ἀπὸ τὸν Ἀντισθένην» μετὰ τὸν ὁποῖον ὀνομάζει καὶ τὸν Χρύσιππον, καὶ τὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Ζήνωνα, καὶ πρὸ τούτων τὸν Σωκράτην, ὡς ἐρευνητὰς τῶν λέξεων». Στὴ Συλλογὴ τῶν Προλεγόμενων τοῦ 1833 ὁ Κοραῆς παραπέμπει γιὰ τὸ σχετικὸ χωρίο στὴ δική του ἐκδοσὴ τῶν Ἐπικτῆτου Διατριβῶν, μέρος Α', 1827, σ. 42.

3. Οἱ ἐπισημάνσεις ἀναφορικὰ μὲ τὰ λεξιλογικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ προκύπτουν τόσο ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἰδίων του τῶν ἔργων ὅσο καὶ ἀπὸ τίς προσωπικὲς του καταθέσεις στὴ Συνέντευξή πρὸς τὴν Βασιλικὴ Κοντογιάννη, Διαβίβω, τχ. 53, 1982, βλ. τὼρα τὸ κείμενο στὴν ἐκδοσὴ τοῦ «Ἐρμῆ» Συνεντεύξεις, [Ἀθήνα 1986,] σ. 19 κέ.

Ἡ ἀπασχόλησή του μὲ τὰ σχετικὰ ζητήματα, δηλαδή τοῦ λεξιλογίου, ἔχει μακρινή ἀφετηρία ἀλλὰ καὶ διαδοχικὲς φάσεις. Στὴν πρώτη, ποὺ καλύπτει τὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ 1950, τὴν ἀφορμὴ θὰ τὴν δώσει ἡ μελέτη κειμένων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ὅπως τῶν Διαλόγων τοῦ Πλάτωνα, καὶ ἀργότερα τῆς νεοελληνικῆς ποίησης: Καβάφης, Κάλβος, Παλαμῆς⁴. Τὸ λεξιλόγιο γίνεται ἐργαλεῖο γιὰ νὰ ἀπαντηθοῦν καίρια ἐρωτήματα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ χρονολογήσεις τῶν κειμένων εἴτε γιὰ τὴ διακρίβωση τῆς γραμματολογικῆς ταυτότητος τῶν δημιουργῶν τους. Ὁ Κάλβος π.χ. ἀνῆκε στοὺς κλασικοὺς ἢ στοὺς ρομαντικούς; Ἡ μεθόδευση θὰ στηριχθεῖ σὲ ποσοτικὰ κριτήρια: πυκνότητες ὑφολογικῶν καὶ γραμματικῶν στοιχείων καὶ ἰδιοτυπιῶν καὶ κυρίως, ὅπως στὴν περίπτωσι τοῦ Κάλβου, λέξεων-κλειδιῶν μέσω τῶν ὁποίων ἀνιχνεύταν ὁ ρομαντικὸς πυρήνας τῆς ποίησός του⁵. Ὁ μελετητὴς μπορούσε τώρα νὰ προχωρήσει παραπέρα: ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἰδεολογικοῦ καὶ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ δημιουργοῦ. Ἄν αὐτοῦ τοῦ τύπου οἱ μετρήσεις ἔχουν πλὴ σήμερα γενικευθεῖ, βοηθούμενες καὶ ἀπὸ τὴ σύγχρονη τεχνολογία τῶν ὑπολογιστῶν, τὰ νεοελληνικὰ γράμματα πρέπει ἔτσι ἢ ἄλλιως νὰ ἀναγνωρίσουν στὸν Δημαρχᾶ τὰ πρωτεῖα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ποσοτικῶν μεθόδων στὰ λογοτεχνικὰ κείμενα καὶ γενικότερα στὰ πράγματα τῆς παιδείας, κάτι τὸ ὁποῖο καὶ ὁ ἴδιος ἄφηγε κάποτε νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὸ ἀποδεχόταν⁶.

Ἡ δεύτερη φάση τῶν ἀπασχολήσεών του μὲ τὰ θέματα τοῦ λεξιλογίου θὰ ἔλθει σὰν φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀπόφασής του νὰ μελετήσει τὸ γενικότερο φαινόμενο τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, τῆς προσπάθειάς του νὰ κατανοήσῃ τοὺς λόγους καὶ τοὺς τρόπους διαμόρφωσης καὶ ἐκφράσεως τῆς συλλογικῆς συνείδησης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν περίοδο τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ὅσο καὶ τῶν μεταπελευθερωτικῶν χρόνων ὡς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα. Στὴ μακρὰ αὐτὴ διάρκεια οἱ ἐκδηλώσεις τῶν ἀνθρώπων, ἀτομικὲς καὶ συλλογικὲς, ἐκφράστηκαν στὸ πνευματικὸ καὶ συναισθηματικὸ ἐπίπεδο μὲ μιὰ γλώσσα ποὺ ἀντιστοιχοῦσε στὶς διαμορφωμένες ἐκάστοτε ἀντιλήψεις, τὶς ἀνάγκες, τοὺς πόθους, τὰ πάθη καὶ τὴ στάση τοὺς ἀπέναντι στὰ πράγματα καὶ τὶς ἀξίες ὅσες εἶχαν ἐπενδύσει σ' αὐτὰ καὶ ποὺ ἡ ἐσωτερικὴ δυναμικὴ τῆς ἐπηρεαζόταν κάθε φορὰ ἀπὸ τὶς ἐπικρατούσες γλωσσικὲς συνθῆκες καὶ τὶς δυνατότητές της ὡς ὀργάνου ἐκφράσεως.

Ἡ ὕλη αὐτῆς τῆς γλώσσας, οἱ λέξεις, ὡς φορεῖς ἐννοιῶν, ἄλλοτε σταθερὲς σημασιολογικά, ἄλλοτε μεταβαλλόμενες, ἐμπλουτιζόμενες μὲ νέες χρήσεις ἢ ἀκόμη παραγόμενες ἐπιταυτοῦ ἀπὸ τὰ σπουδαστήρια τῶν λογίων, ἔρχονταν νὰ καθρεφτίσουν τὸν βαθμὸ κινητικότητος τοῦ συλλογικοῦ σώματος: τὴ σταθερότη-

4. Συναγερμοὶ, ὁ.π., σ. 58.

5. «Πηγὴς τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Κάλβου», πρώτη δημοσίευση Νέα Ἑστία, Χριστοῦγεννα 1946, τώρα στὸ Ἑλληνικὸς Ρομαντισμός, σ. 105 κέ.

6. Συναγερμοὶ, ὁ.π., σ. 61.

τα ἢ τὴ διέγερση, τὴν ἀκίνησις ἢ τὴν ὥθησιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Στὰ χέρια τοῦ ἱστορικοῦ τῶν ἰδεῶν, ὅπως ὁ Δημαρᾶς, τὸ λεξιλόγιο θὰ γίνῃ βασικὸ μεθοδολογικὸ ἐργαλεῖο γιὰ νὰ στηρίξῃ τὰ σχήματά του καὶ θὰ ἐπικαλεστεῖ γι' αὐτὸ ὅσο περισσότερους διαθέσιμους μάρτυρες: τὶς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις (Βούλγαρης, Καταρτζῆς, Κοραῖς, Κούμας κλπ.) ἀλλὰ καὶ μιὰ σειρά λογίων μέσου τύπου, ὥστε τὸ δεῖγμα νὰ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸ καὶ ἀξιόπιστο. Κάνει πραγματικὰ ἐντύπωση τὸ πλῆθος τῶν πηγῶν ἀπ' ὅπου ἀντλοῦνται οἱ γλωσσικὲς μαρτυρίαι, ἡ ἔκτασις τῶν ἀναγνώσεων του. Χωρὶς αὐτὴ τὴν τεκμηριωτικὴ ὑπόδομή ἴσως οἱ ἀναλύσεις του νὰ μὴν ἦταν τὸ ἴδιο δραστηρές.

Ἡ ἔρευνα γίνεται συνήθως σὲ δύο κατευθύνσεις, ὀριζόντια καὶ κάθετη. Ἀπὸ τὴ μιὰ, παρακολοῦθησις τῆς ἐμφάνισις τῶν λέξεων μέσα στὸν ἱστορικὸ μακρόχρονο, ἀποτύπωση στὸν γλωσσικὸ χάρτη τῶν πυκνοτήτων ποὺ παρουσιάζουν στὸ χῶρο τῆς κοινῆς χρήσης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐμβάθυνσις στὸ ἐννοιολογικὸ τους περιεχόμενον, ἐντόπιση τῶν σημασιολογικῶν τους μεταβολῶν, κατολισθήσεων ἢ παλινδρομήσεων στὴ διάρκειά τοῦ χρόνου, ἀνάδειξις τῶν συναισθηματικῶν τους συνδηλώσεων, ὅπου ἦταν ἐφικτό. Ἡ μεθόδευσις αὐτὴ ἐξασφάλιζε ἀφενὸς τὸν ἴδιον τὸν ἱστοριογράφον ἀπὸ τυχὸν παρερμηνεῖς καὶ ἀφετέρου καθιστοῦσε προσεκτικὸν τὸν ἀναγνώστη του γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ θὰ εἶχε καὶ αὐτὸς νὰ ἀντιμετωπίσει παρόμοια ζητήματα.

Φυσικὰ σκοπὸς του δὲν ἦταν νὰ καταρτίσῃ ἓνα ἱστορικὸ λεξικὸν βασικῶν ὅρων τῆς ἐλληνικῆς ἰδεολογίας τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνα —ἀν καὶ ἡ ἐπιμονὴ του στὶς λεξιλογικὰ ἀναζητήσεις θὰ μποροῦσε νὰ ἐκληφθεῖ σὰν μιὰ ὑπενθύμιση γιὰ τὰ κενὰ τῆς ἐπιστήμης μας— ἀλλὰ νὰ ἀχθεῖ σὲ γενικότερες συλλήψεις τοῦ νεοελληνικοῦ φαινομένου, νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὶς πραγματικὰς ἀνάγκας καὶ τὰ αἰτήματα τῶν ἀνθρώπων μὲ βάση τὸν τρόπο καὶ τὰ γλωσσικὰ μέσα ποὺ διέθεταν ὅσες φορὲς δοκίμαζαν νὰ τὰ κοινοποιήσουν. Θυμίζω ἀπλῶς ἐδῶ, χωρὶς σχόλια, ἓνα, ὅχι πλήρη, κατ'ἀλόγονο λέξεων-ἐννοιῶν ποὺ ἐπεξεργάσθηκε ὁ Δημαρᾶς στὰ μελετήματά του, ἰδίως στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸν, τὸν Ρωμαντισμὸν καὶ τὸν Κ. Παπαρρηγόπουλον: ἀρετὴ, εὐδαιμονία, μόδα, ἀνεξιθρησκεία, πολιτισμός, φωτισμένη Εὐρώπη, φιλόσοφος, νεωτεριστὴς, λόγιος, σπουδαῖος, ἱστορία, ἱστορικός, ἐλευθερία, λαός, γένος, ἔθνος, κράτος, μεγάλῃ ἰδέα, ἐνότης, γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθῶ στὰ ἐθνόνυμα Ἑλλάδα, Ἑλληνισμός, Ἑλληνες, Ρωμοί, Γραικοί.

Τὸ λεξιλόγιον τῶν κειμένων θὰ τὸν στρέψῃ φυσιολογικὰ πρὸς τὰ συστηματικὰ λεξικά. Ἡ ἀποταμίευσις τοῦ νεοελληνικοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ὅπως εἶχε πραγματοποιηθεῖ, παλαιότερα καὶ μεταγενέστερα, συχνὰ σὲ δίγλωσσες ἢ πολὺγλωσσες μορφές, ἀπὸ ξένους καὶ Ἕλληνας λογίους (Somavera, Γ. Βλάχος, Γ. Βεντότης, Α. Κοραῖς, Σκαρλάτος Βυζάντιος) ἀξιοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Δημαρᾶ στὶς ζητήσεις του στὸ βαλμὸ φυσικὰ ποὺ οἱ σχολιαζόμενες ἐννοιαι εἶχαν λημματογραφηθεῖ καὶ ἐρμηνεύονταν σ' αὐτὰς τὶς συναγωγές. Τὸ ἀντικείμενον ὅμως

πού τὸν ἐρεθίζει στὴν τελευταία φάση τῶν λεξιλογικῶν του ἀπασχολήσεων προϋπέθετε μιὰ καθολικότερη ἐρευνητικὴ ὀπτική. Δὲν ἐπρόκειτο τὴν ἀπλῶς γιὰ κατηγορίες λέξεων μὲ ἰδιαίτερο πνευματικὸ, ἠθικὸ, κοινωνικὸ ἢ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο πού ἄξιζε νὰ τίς προσέξει κανεὶς καὶ νὰ παρακολουθήσει τὴ σημασιολογικὴ διαδρομὴ τους στὰ κείμενα, ἀλλὰ γιὰ τὴ σύνολη διαδικασίᾳ ἐμπλουτισμοῦ τῆς γλώσσας. Ἡδη στὰ κεφάλαια γιὰ τὸν Διαφωτισμὸ ὁ ἱστορικὸς τῶν ἰδεῶν μιλώνοντας γιὰ τὴ βαθιὰ ἀνανέωση τοῦ ἐλληνικοῦ λεξιλογίου πού εἶχε τότε συντελεστεῖ, ἀνανέωση ἀναποκρινόμενη στοὺς καινούργιους ὅρους ζωῆς καὶ στὸν καινούργιο ψυχοπνευματικὸ κόσμο τῶν ἀνθρώπων, ἀνέλυε τὴν ἰδιοσυστασία τοῦ νέου αὐτοῦ λεξιλογίου ὑπογραμμίζοντας παράλληλα τὴ συμβολὴ σ' αὐτὸ τῆς ἐλληνικῆς λογιολογίας. Ἡ προσπάθεια τῶν λογίων ἔτεινε στὸ νὰ εἰσάχθουν καὶ νὰ καθιερωθοῦν στὸν γραπτὸ λόγον «λέξεις καινούργιες, δανεισμένες ἀπὸ τὴ Δύση μαζί μὲ τίς ἀντίστοιχες ἑθνικές ἢ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ὅροι ζωντανοὶ ἢ καὶ κοινόχρηστοι πού ἀποκοτῶν μιὰ καινούργια συναισθηματικὴ βαρύτητα»⁷, μὲ ἄλλα λόγια νὰ ἐμπλουτιστεῖ ἡ γλώσσα μὲ νεολογισμούς.

Τὸ φαινόμενο βέβαια θὰ πάρει διαστάσεις ἀργότερα μὲ τὴν ἱδρυση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Οἱ λεξιλογικὲς ἀπαιτήσεις ὁλοένα καὶ διευρύνονταν καθὼς ἔπρεπε νὰ δημιουργηθεῖ ἓνα λεξιλόγιον πού θὰ διευκόλυνε τὴ λειτουργία τῶν δημόσιων θεσμῶν καὶ ὑπηρεσιῶν καὶ θὰ ἀναποκρινόταν στίς ἄμεσες ἐκπαιδευτικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἀνάγκες, οἱ ὁποῖες εἶχαν προκύψει ἀπὸ τὴν σύσταση τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὰ προγράμματα σπουδῶν καταρτισμένα κατὰ τὰ δυτικὰ πρότυπα. Τὸν γλωσσοπλαστικὸ αὐτὸ μόχθο εἶχαν ἀναλάβει καὶ πάλι οἱ λόγιοι, αὐτὴ τὴ φορὰ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἰδίας τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας. Ὁ Δημαρχὺς ἐγκύπτοντας πάνω στὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τους μπορούσε νὰ συναγάγει ἀβίαστα τὰ συμπεράσματά του: οἱ ἐπιτροπὲς σύνταξης δὲν ἔκαναν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ συνεχίσουν τὴν παράδοση τῶν ἡμεσων προγόνων τους τοῦ κινήματος τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ νὰ ἐφαρμόσουν τοὺς κανόνες τῆς ἀναλογίας, προσαρμόζοντας δηλαδὴ τοὺς ἀρχαίους γλωσσικοὺς τρόπους στὰ καινούργια πράγματα, χωρὶς μέσα στὸ ζῆλο τους καὶ ἐνίοτε τὴν ἄγνοιά τους νὰ μπορέσουν ν' ἀποφύγουν ἀποτυχίες καὶ ἀδεξιότητες⁸.

Πρὸς τὴν ἰδίᾳ κατεύθυνση κινούμενος, στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰ., θὰ ἐτοιμάσει γιὰ δημοσίευση τὴ δική του λεξικογραφικὴ ὕλη, ἐμπλουτισμένη μὲ παλαιότερες καὶ μεταγενέστερες νεόπλαστες ἐπίσης λέξεις, «ὡς ἐκφραση ἐθνι-

7. *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήνα 1977, σ. 73.

8. «Ἑλληνικὴ νεολογία», *Τετράδια ἑρμηνείας* 7, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1984, σ. 34-35. Ἡ συγχὴ ἀναφορὰ τοῦ Δημαρχῆ στὸ λεξικογραφικὸ ἔργο τοῦ Σκαρλάτου Βυζάντιου καὶ τίς σχετικὲς ἀπόψεις του φανερῶνει τὴν ἐκτίμησή πού ἔτρεφε στὸ πρόσωπο τοῦ λεξικογράφου.

κῶν ἀναγκῶν μαζί καί ἐπιτεύξεων»⁹, ὁ Στέφανος Κουμανούδης. Τὸ ἔργο, ἡ *Συναγωγή νέων λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθειςὼν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων* (Ἀθήνα 1900), θὰ ἀποτελέσει στίς ζητήσεις τοῦ Δημαρχῶ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν συστηματικὸ ἀντικείμενο μελέτης καί βασικὴ πηγὴ ἀναφορᾶς. Ὅπως ἄλλωστε μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος τὸ ἀντίτυπο τῆς προσωπικῆς του βιβλιοθήκης τὸ εἶχε καταστήσει μὲ πλῆθος σημειώσεις¹⁰. Τὴν *Συναγωγή*, ὡς γνωστόν, τὴν ξανάφερε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ 1980 σὲ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τῶν ἐκδόσεων «Ἑρμῆς», σχολιασμένη σὲ μακρὰ προλεγόμενα μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο: «Λεξικογραφία καί ἰδεολογία». Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ὁ ἐκδότης ὕριζε τὴν πραγματικὴ σημασία τοῦ γεγονότος: ἡ *Συναγωγή* εἶναι «ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐργαλεῖα μας προκειμένου νὰ εἰσχυθοῦμε στὴ νέα ἐλληνικὴ συνείδηση»¹¹. Τὸ ἔργο τὸ διατρέχει «ἡ ροπὴ πρὸς τὴν ἐνότητα ἀνάμεσα στὸν ἀρχαῖο καί τὸν νεώτερο ἐλληνικὸ κόσμο, ἡ θέληση γιὰ νὰ καταστῇ τὸ ἐνωτικὸ στοιχεῖο τῆς παιδείας πιὸ δεμένο, πιὸ ἰσχυρό»¹², καί ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ δὲν δίστασε νὰ πεῖ ὅτι εἶναι «ἓνα εἶδος ἀντι-παπαρηγόπουλος»¹³. Τὸ τρίσημο σχῆμα τοῦ ἐθνικοῦ ιστορικοῦ, μὲ τὸ Βυζάντιο ὡς ἐνδιάμεσο κρίκο τῆς ἐνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐρχόταν νὰ τὸ κλονίσει ἓνα λεξικογραφικὸ ἔργο βασισμένο στὴν παραγωγικὴ γλωσσοπλαστικὴ ἔμπνευση τῶν νεώτερων Ἑλλήνων λογίων, ἔμπνευση ποὺ εἶχε τὰ ἐρείσματά της κατευθεῖν τὴν ἀρχαία γλωσσικὴ κληρονομιά. Μιὰ τέτοια πρόθεση τοῦ συντάκτη τῆς *Συναγωγῆς* ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἰδεολογικὰ κάλυπτε καί τὸν ἴδιο τὸν Δημαρχῶ.

«Ἐἵμαι, στὴν ἀρχαία σημασία, πελάτης τους, ὀφειλέτης τους», θὰ ὁμολογήσει γιὰ τίς δύο ἡγετικὲς μορφές τοῦ Διαφωτισμοῦ, τὸν Δημήτριο Καταρτζῆ καί τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, καθὼς καί γιὰ τὸν ἰδεολογικὸ ἀπόγονό τους, τὸν Στέφανο Κουμανούδη¹⁴, ὁ μελετητὴς στὴ γραφίδα τοῦ ὁποίου ἔμελλε καί οἱ τρεῖς νὰ βροῦν τὴν ὑπέρτατη καταξίωση καί τὴν ἀνάδειξη τῆς πραγματικῆς προσφορᾶς τους στὴν ἀναγέννηση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Καί οἱ τρεῖς ὑπῆρξαν «ἐρευνῆται τῶν λέξεων», ἐπιδόθηκαν σὲ λεξικογραφικὰ ἔργα ποὺ τὰ διέκρινε «ἡ αἴσθησις τῆς ἱστορίας»¹⁵. Ὁ Κ. Θ. Δημαρχῶς ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἀρνιόταν ὅτι

9. «Λεξικογραφία καί ἰδεολογία». Προλεγόμενα στὴ *Συναγωγή Νέων Λέξεων* τοῦ Σ. Α. Κουμανοῦδη. Ἀνάτυπο, Ἀθήνα 1980, σ. XLV.

10. *Συνεντεύξεις*, ὁ.π., σ. 73.

11. *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, ὁ.π., σ. 431.

12. «Λεξικογραφία καί ἰδεολογία», ὁ.π., σ. XLV.

13. *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, ὁ.π., σ. 431, «Λεξικογραφία καί ἰδεολογία», ὁ.π., σ. XXXVI.

14. *Συνεντεύξεις*, ὁ.π., σ. 74.

15. «Λεξικογραφία καί ἰδεολογία», ὁ.π., σ. XIX. Ὁ Δημαρχῶς ἀναφέρεται ἐδῶ στὸ ἔργο τοῦ Κουμανοῦδη, ἀλλ' ἡ παρατήρησις ἰσχύει καί γιὰ τίς παράλληλες ἐνασχολήσεις τῶν ἑλλήνων δύο.

τὴν ἑλξή του στὰ σημασιολογικὰ τοῦ γλωσσικοῦ παρελθόντος ἢ ἀκόμη καὶ τὴ συγκρατημένη προσωπικὴ ροπή του πρὸς τὴ νεολογία τὰ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ αὐτὴ τὴν εὐλογημένη τριάδα.